

Contextos de comunicació en persones amb discapacitat intel·lectual

Emili Soro-Camats

Universitat de Barcelona. Facultat de Psicologia

UTAC (Departament d'Ensenyament i Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya)

Per a entendre els processos de comunicació i llenguatge es fa imprescindible reconèixer el valor i les característiques del context. Com diu del Rio (2006, p.16), l'entorn està indissolublement vinculat a l'activitat comunicativa. I aquest context fa referència a un conjunt estructurat de variables socials i no socials que influeixen mútuament els interlocutors, tant en els primers passos de l'adquisició del llenguatge com en moments posteriors. Hem d'afegir que les consideracions sobre el context són especialment rellevants quan les persones tenen una discapacitat intel·lectual.

Context per a la comunicació:

- Context entès com un conjunt estructurat de variables socials i no socials:
 - Socials: les persones, les seves actuacions, el seu paper, les seves competències ...
 - No socials: l'organització de l'espai, els objectes presents, els materials, les modalitats de comunicació ...

- Es postula que ...
 - Un espai estructurat actua com un suport que afavoreix la comunicació
 - Moltes oportunitats consoliden habilitats de comunicació
 - Les oportunitats han de ser de qualitat
 - Els interlocutors competents afavoreixen la interacció

Per a molts de nosaltres, que comprem i ens exprem amb facilitat, la comunicació és relativament àgil i tan natural que gairebé no hi parem esment. Per altra banda, sabem que comunicar-se entre les persones és crucial per al desenvolupament, la inserció social, la

relació interpersonal i la salut de la majoria dels humans. No obstant això, no sempre aconseguim que les persones amb discapacitat intel·lectual tinguin un bon nombre d'oportunitats de comunicar-se amb els altres, i que aquestes oportunitats siguin de qualitat (Goldstein, 1993).

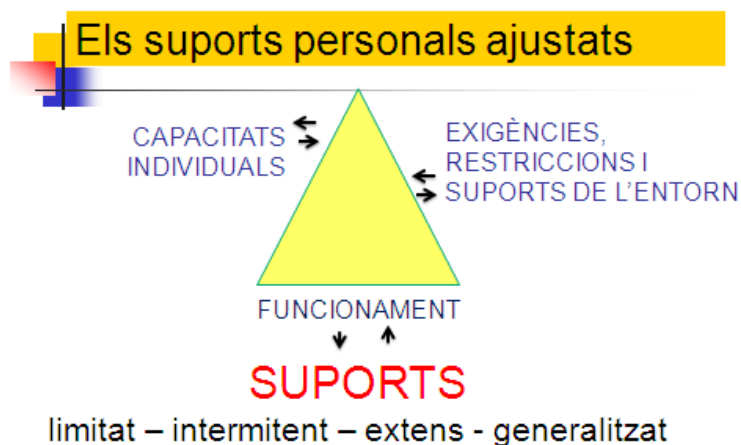
Actualment sabem que la manca comunicativa pot incrementar el sentiment d'aïllament, frustració o desemparança apresada, i els seus interlocutors també (Snell, Brady i altres, 2010). Les persones que no poden usar la parla, el desplaçament autònom o la manipulació es troben amb múltiples barreres que limiten el seu accés a molts aspectes de la vida diària, a més de restar possibilitats d'engegar processos d'autodeterminació, com molt bé defensa Font (2003). L'enfocament basat en l'habilitació i la participació pot ser d'utilitat perquè es centre en l'entorn, principalment, i perquè l'actuació està fàcilment a l'abast de les persones que es relacionen amb la persona amb discapacitat.

- Importància de l' HABILITACIÓ de l'entorn
 - Els espais físics i les situacions
 - Els productes de suport
 - Les persones que interactuen i la societat en general

- HABILITAR l'entorn és fomentar la participació
 - Cal crear un context càlid
 - Promoure noves necessitats
 - Obtenir respostes contingents
 - Fomentar la participació social
 - Incrementar expectatives

Les escasses possibilitats de control ambiental poden convertir aquestes persones en subjectes passius, enfrontats a múltiples esdeveniments vitals però amb poques possibilitats d'incidència. Així és com aprenen que no hi ha sincronia entre les seves accions o intencions i les conseqüències que es produeixen sobre l'entorn. És a dir, es produeix una distorsió sobre les expectatives o percepció de control; i d'aquesta distorsió se'n deriven conseqüències negatives emocionals, estats d'ansietat, manca de disposició per a la participació, reaccions conductuals inapropiades o manca de motivació, així com disminució de la reactivitat a l'estimulació de l'entorn i de la iniciació d'accions voluntàries

(Abbeduto i Rosenberg, 1992). Derivat dels enfocaments habilitadors o que prenen en consideració els factors de l'entorn, el paper de les persones (família, cuidadors, experts, etc.) té una gran importància. El domini àgil i natural dels suports que poden administrar els interlocutors explica en bona mesura l'èxit de la intervenció.

- Modalitats que podem aplicar de manera natural...
 - FISICS (p.e. ajudar amb la mà ...)
 - IMITATIUS (p.e. mira com ho faig ...)
 - VERBALS (p.e. estira fins la ratlla ...)
 - PERCEPTIUS-VISUALS (p.e. pictogrames per acompanyar l'enunciat oral)

Quan una persona adulta té una discapacitat greu per expressar-se de manera oral és necessari oferir-li un enfocament terapèutic centrat en la vida quotidiana, i quan abans millor. Aquest enfocament ha d'incloure tant l'expressió oral com altres alternatives de comunicació (Baumgart, Johnson i Helmstetter, 1996). En aquesta línia existeixen evidències que posen de manifest la importància d'usar enfocaments basats en els sistemes augmentatius i alternatius de comunicació en infants, joves i adults. Entre molts altres, podem consultar: Basil, Soro-Camats i Rosell (1998) (Actualment en disposició lliure en el Depòsit Digital de la Universitat de Barcelona: <http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/19162>)

- **Aprofitament de totes les modalitats comunicatives**
 - Moviments del cos
 - Expressions facials

- Vocalitzacions
- Paraules i frases
- Indicacions directes
- Conducció de l'adult
- Gestos d'ús comú
- Objectes tangibles
- Pictogrames
- Signes manuals

- **La selecció inicial del vocabulari**

- Signes específics relacionats amb els interessos de la persona
- Signes que es puguin ensenyar amb valor de petició
- Signes que permetin ser usats en múltiples oportunitats durant el dia

- **Ampliació del vocabulari**

- Signes que permetin a l'usuari seguir participant després de formular una petició o elecció:
 - Noves peticions dins d'una activitat elegida
 - Comentaris sobre l'activitat

Tant en la comunicació oral i com en la comunicació augmentativa el desenvolupament i manteniment de la comunicació tenen com a base les pautes d'interacció entre les persones amb discapacitat i les que no en tenen, però també és ben cert que, sigui quina sigui la modalitat comunicativa, és necessari que les persones es trobin amb un cotext habilitat. Habilitat pel que fa en els aspectes arquitectònics, els materials, els ajuts tècnics (quan són necessaris), i molt especialment pel que fa a les persones que habitualment els atenen o amb qui conviuen. És a dir, tenir coneixement i possibilitats d'aplicació de recursos, domini de l'aplicació i retirada dels suports i gestió de les pautes d'interacció, etc).

- **Pautes d'interacció adreçades a les persones sense discapacitat**

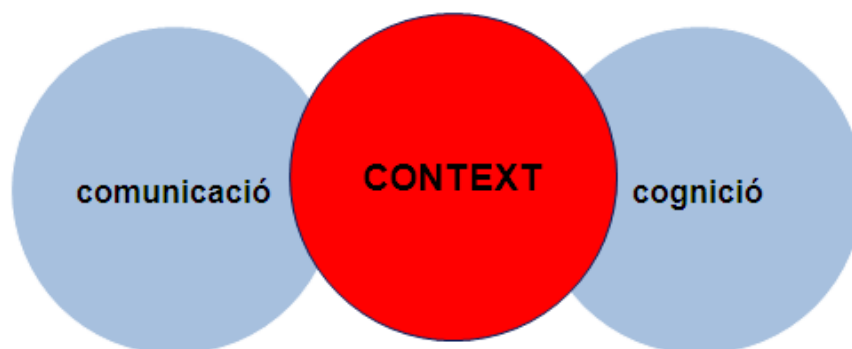
- Deixar silencis entre els torns de diàleg
- Sobreinterpretar senyals comunicatives

- Usar la seva modalitat comunicativa
- Evitar fer preguntes, només
- Formular enunciats clars i curts
- Donar suports verbals, gestuals i físics
- Disposar sempre dels materials de suport per a la comunicació

Finalment, destacar que **l'habilitació de l'entorn i les pautes d'interacció en la comunicació es complementen amb diverses metodologies que s'usen habitualment en els centres, com ara:**

- Les tècniques de suport conductual positiu
- Els diferents procediments d'estimulació
- L'aplicació i retirada progressiva dels suports
- La noció de qualitat de vida
- El foment de la vida independent
- La possibilitat de participació i de vida activa

L'objectiu principal d'aquesta conferència ha estat oferir idees aplicades per a fomentar l'habilitació de les condicions comunicatives i les accions que es poden dur a terme en la vida diària, per tal de obtenir la millor qualitat de vida possible de les persones joves i adultes amb discapacitat intel·lectual.

Tothom pot participar en la creació d'un context de qualitat!

Referències

- Abbeduto, L., i Rosenberg, S. (1992). Linguistic communication in person with mental retardation. En S.F. Warren, i J. Reichle (Eds.). *Causes and effects in communication and language intervention* (pp. 331-360). Baltimore: Paul H. Brookes.
- Basil, C., Soro-Camats, E., i Rosell, C. (1998). *Sistemas de signos y ayudas técnicas para la comunicación y la escritura. Principios teóricos y aplicaciones*. Barcelona: Masson. Actualmente disponible en el Depósito Digital de la Universitat de Barcelona: <http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/19162>.
- Baumgart, D., Johnson, J., i Helmstetter, E. (1996). *Sistemas alternativos de comunicación para personas con discapacidad*. Madrid: Alianza.
- del Rio, M.J., i Torrens, V. (Coord.) (2006). *Lenguaje y comunicación en trastornos del desarrollo*. Madrid: Pearson-Prentice Hall.
- Font, J. (2003). Autodeterminació i aprenentatge en alumnes amb discapacitat intel·lectual. *Suports. Revista Catalana d'Educació Especial i Atenció a la Diversitat*, 7 (2), 102-111.
- Goldstein, H. (1993). Structuring environmental input to facilitate generalized language learning by children with mental retardation. En A.P. Kaiser i D.B. Gray (Eds.), *Enhancing children's communication. Research foundations for intervention* (pp. 287-316). Baltimore: Paul H. Brookes.
- Snell, M.E., Brady, N., i altres (2010). Vint anys de recerca sobre la intervenció en la comunicació de persones amb discapacitat intel·lectual i de desenvolupament. *Suports. Revista Catalana d'Educació Especial i Atenció a la Diversitat*, 14, 14-29.